

סימן נד

חיובו של חייל השומר במחסום בסוכה

ראשי פרקים
שאלה
א. אימתי שומרים פטורים מן הסוכה
ב. שיטת ה'ירושלמי' בענין שומרי גייסות
ג. גדר הפטור של השומר
מסקנה

* * *

שאלה

משום שהוא עסוק בשמירה בין ביום ובין בלילה.

אלא שדין שומרי הגנות עצמו אינו פשוט, והוא תלוי בתנאים נוספים שלגביהם נחלקו אב"י ורבא בגמרא. הסוגיא שם התקשתה לבאר מהי ההצדקה לפטור גורף זה:

וליעבדי סוכה התם וליתבו, אב"י אמר

תשבו כעין תדורו. רבא אמר **פרצה**

קוראה לגנב. מאי בינייהו, איכא בינייהו

דקא מנטר כריא דפירי.

לדעת אב"י השומר פטור מן הישיבה בסוכה במקום שמירתו מסיבה עקרונית. וזאת משום שתנאי המגורים במקום שמירתו אינם תנאים רגילים המקובלים בביתו, וגם אם היה מקים שם סוכה לא היה מתאפשר לו להכניס לשם את כלי תשמישו ולדור בה כמו בביתו. ולדעתו, בכל מקום שהסוכה אינה יכולה לשמש כתחליף ממשי למגורי הקבע בביתו, פקעה חובתו של השומר להקים שם סוכה.

אך רבא חולק עקרונית על סברא זו, ולדעתו השומר חייב להקים סוכה במקום שמירתו ולשבת בה כפי יכולתו. ולא פטרוהו משיבת הסוכה, אלא במקום שאיכות השמירה עלולה להפגע כתוצאה מכך. וכגון בשומר גינות ופרדסים, שאם יבוא להקים סוכה במקום שמירתו ויקבע שם את מושבו, הגנב עלול לבוא מצד אחר

חייל הוצב במחסום למשך כמה ימים, ובמקום יש מתקן צמוד המשמש אותו למגורים מחוץ לשעות הפעילות. האם חלה עליו חובה להקים סוכה במתחם זה ולשבת בה בזמן הסעודה והשינה, במידה והתנאים הבטחוניים מאפשרים זאת?

א. אימתי שומרים פטורים מן הסוכה

כיון שמדובר בחייל העוסק בפעילות מבצעית נייחת, והוא מוצב באותו מחסום למשך כמה ימים, לכאורה יש לדמותו לשומרי גנות ופרדסים העומדים על משמרתם במקום אחד, שלגביהם שנינו (סוכה נו, א):

שומרי גנות ופרדסים פטורין בין ביום ובין בלילה.

שומרים אלו עומדים על משמרתם במקום אחד, ואילו רצו ודאי יכלו להקים שם סוכה ולשבת בה מעת לעת. ואף על פי כן פטרו אותם מן הסוכה, משום שהם עוסקים במלאכת השמירה בין ביום ובין בלילה. וצריך לברר מה גדרו של פטור זה. ובדומה לכך, גם חייל המוצב במחסום נדרש לשהות שם לצורכי אבטחה בין ביום ובין בלילה, ועליו להמצא בכוננות מתמדת אפילו לאחר סיום המשמרות שלו. ולכאורה יש לפטור גם אותו מן הסוכה,

שאינו לפטור אותו מן הסוכה בשעות המנוחה, וכפי ששנינו לענין שומרי העיר (סוכה, שם):

שומרי העיר ביום – פטורים מן הסוכה ביום, בלילה – פטורים מן הסוכה בלילה. ומוכה, ששומר חייב בסוכה מחוץ לשעות הפעילות, ורק בשעת השמירה ממש פטורו אותו במקום שיש חשש לפגיעה באיכות השמירה. והטעם לכך ששומרי העיר פטורים, משום שמשימת השמירה על העיר מחייבת אותם להיות ניידים, ולא גריעי משומרי גנות ופרדסים. ועיין במג"א (שם, ס"ק טז) שהוכיח כסברא זו מקושיית הגמרא על שומרי גנות ופרדסים: "וליעבדו סוכה התם", ואילו על הפטור של שומרי העיר מן הסוכה בשעת שמירתם הגמרא לא הקשתה. ועל כרחק משום ששמירתם אינה מאפשרת להם להיות ניידים, אלא הם צריכים לילך סביב העיר במשך שמירתן. ולמעשה, אין ביכולתם להקים סוכה במקום אחד ולשבת בה, כדי ששמירת העיר לא תפגע. אך במקום שאופי השמירה הינו סטטי, מסתבר שגם שומרי העיר יהיו חייבים בסוכה, ואין להם עדיפות על שומר פירות העומד על "כריא דפירי".

וכידוע, השמירה הנדרשת מן החייל במחסומי צה"ל היא נייחת מעצם טבעה. ובדרך כלל, גם בין המשמרות החייל נדרש להשאר במקום מנוחה סטטי הצמוד למחסום, כדי שיוכל להגיב במהירות בשעת הצורך.

ויש להוסיף, שגם במקום ששומרי המחסום מתחלפים בסיום המשמרת וחוזרים לבסיסם כמו שמצוי ברבים מן המחסומים, עדיין לענ"ד יש להתייחס אליהם כאל שומרים ניידים. משום

משום ש"פירצה קוראת לגנב". אך אין הכי נמי, במקום שאין סתירה בין עבודתו בשמירת הפירות לשיבתו בסוכה, הריהו חוזר לחיובו המקורי. ונפקא מינה ב'כריא דפירי', שניתן לשמור עליהם במקום אחד ולקבוע שם את סוכתו. ולכאורה, הוא הדין בשומר מחסום העומד בקביעות במקום נייח שניתן לבנות בו סוכה – שחייב בה, וכל שכן בין המשמרות שלו בשעה שהוא צריך לשהות במקום לשם כוננות.

וכיון שההלכה נפסקה כרבא, נמצא שחייל או מאבטח העוסק בשמירה אינו פטור מן הסוכה באופן אוטומטי, אלא הדבר תלוי באופיה של משימת השמירה הנדרשת באותו מקום. ככלל, יש לחלק בין שומר פסיבי העומד במקום קבוע, שתנאי שמירתו מאפשרת לו לשבת בסוכה, לבין שומר אקטיבי העוסק בסיוור ואינו יכול להקים סוכה קבועה ולשבת בה. ולכן מצאנו, שפטור את השומרים המופקדים לסייר סביב סביב, ואינם יכולים לקבוע את דירתם במקום קבוע. ולעומתם, שומרים החונים במקום אחד ושמירתם מתבצעת באופן סטטי הרי יכולים לקבוע שם את דירתם, ואם כן הם חייבים בסוכה. וכן פסק בשו"ע (סי' תרמ סעי' ז):

שומרי גנות ופרדסים פטורים בין ביום ובין בלילה, שאם יעשה השומר סוכה ידע הגנב שיש לשומר מקום קבוע ויבא ויגנוב ממוקום אחר. לפיכך, אם היה שומר כרי של תבואה שיכול לשמור כולו ממוקום אחד, חייב לעשות סוכה במקום ששומר. ולפי"ז חייל המוצב בקביעות במחסום נייח חייב בסוכה, ולא ניתן לפטור אותו ממצוה זו אלא בשעה שבה הוא עוסק בפעילות ניידת, ואינו רשאי לקבוע את דירתו במקום אחד. ועל אחת כמה וכמה

פטורים מכח תפקידם אלא בשל נסיבות צדדיות. והסיבה שפטרו את שומרי העיר מן הסוכה נובעת מעצם היותם שומרי נפשות ולא רק שומרי ממון, ומאחר שהם עוסקים במצוה חשובה זו יש לדון אותם בדין "העוסק במצוה פטור מן המצוה", כך ביאר 'קרבת העדה' (שם, ד"ה בשומרי הגייסות). והנפ"מ העולה מן ה'ירושלמי', שגם אם שמירת העיר מתבצעת בדרך ניחת השומרים פטורים מן הסוכה, וכגון בעיר קטנה או שהיא מוקפת חומה, (ועיין ב'לבושי שרד' על השו"ע שם, ד"ה סביב העיר).

אך יש להעיר על הסיפא של ה'ירושלמי' בענין שומרי ממון, שלכאורה דבריו סותרים את עצמם מיניה וביה. מעיקר דבריו משמע ששומרי ממון חייבים בסוכה כיון שאינם עוסקים במצוה, אך תוך כדי דבריו הוא משווה אותם דווקא לשומרי גינות ופרדסים הפטורים לגמרי מן הסוכה אפילו בלילה, כפי שהבאנו לעיל. (ודחק ליישב שגירסת הירושלמי בתוספתא של שומרי פירות היתה שונה מזו של הבבלי, וכפי שתירצו ה'פני משה' וה'פה עינים' במקום).

והדרך המסתברת ליישב את דברי הירושלמי, שאין כוונתו להשוות את שומרי הממון לשומרי גינות ופרדסים בדקדוק, דהיינו שומרים ניידים שאינם רשאים לשבת בסוכה במקום אחד. אדרבה, ההשוואה המדוקדקת מתייחסת דווקא לשומרי כרי של תבואה, שחייבים בסוכה כיון ששמירתם ניחת. ומה שהירושלמי כינה אותם בשם "שומרי גינות ופרדסים" נקט בשם כללי, ולא נחת לחלק בין שומרים ניידים לשומרים ניידים. והא קמ"ל, שבשמירה מסוג זה של שומרים ניידים, יש לחלק בין שומרי גייסות לשומרי ממון, ולא דק בלשונו וכוונתו

שהגדרת החיוב אינה תלויה בכל שומר ושומר באופן אישי, אלא נקבעת על פי דרך השמירה במקום. וכיון שצורת השמירה שם מחייבת בדרך כלל מגורים במקום (עיין ר"ן יב, א ד"ה רבא) – הרי הם חייבים בסוכה, ואין לפוטרים אפילו בשעה שהם שוהים שם באופן ארעי בלבד למשך כמה שעות בלבד.

יתרה מזו, נלענ"ד שגם אביי יודה לרבא בשומרי מחסום, שהשהות בו מוסדרת ומתאמת למגורי קבע. מחסום כזה נידון כמו כל מתקן צבאי אחר שיש בו מאהל מסודר, שהחילים ישנים על מיטות ואוכלים אוכל מבושל תחת סככה, ולגביהם מקום זה נחשב כמקום דירה. ורק במקום שהחילים ישנים בשקי שינה על מיטות שדה ואוכלים מנות קרב תחת כיפת השמים – רק שם סובר אביי שאין זו דרך דירה ככל השנה, ולא פטר את השומר מסוכה אלא כגון דא.

ב. שיטת ה'ירושלמי' בענין שומרי גייסות

מיהו, ה'ירושלמי' (סוכה י, א) חילק בדרך אחרת בין שומרי פירות לשומרי העיר, ומדבריו עולה שיש לפטור את שומרי העיר מן הסוכה מטעם יותר עקרוני. וז"ל: שומרי העיר... הדא דאת אמר בשומר גייסות, אבל בשומרי ממון עשו אותן כשומר גנות ופרדסים. אבודמא מלחא הוה דמך קומי חנותיה, עבר רבי חייה בר בא אמר ליה איזיל דמך גו מטללתך. ויש לדייק שהחילוק בין שומרי גייסות לשומרי פירות הוא עקרוני יותר, בלא קשר לאופי השמירה שלהם. שומרי העיר מפני גייסות האויב עוסקים בהצלת נפשות, ויש לחלק בינם לבין שומרי ממון, שאינם

לסוג מסויים של שומרי גינות ופרדסים – אלו ששמירתם נייחת.

ונמצא שעיקר חידושו של ה'ירושלמי' הוא, ששומרי גייסות פטורים אע"פ שהם קבועים במקום אחד, בעוד ששומרי ממון הקבועים במקום אחד חייבים, כגון שומרי כרי של תבואה. והטעם לחלק ביניהם הוא ששומרי ממון אינם עוסקים במצוה, בעוד ששומרי גייסות עוסקים במצוה, ו"העוסק במצוה פטור מן המצוה".

וראיה לפירוש זה הוא המעשה המובא בירושלמי בסמוך באבודמא מלחא שעסק בשמירת חנותו וחייבו ר' חייא בר אבא לבנות לו סוכה, והיינו משום ששמירת החנות אפשירת גם כשהיא נייחת ולכן היא דומה לשמירת כרי של תבואה, שם השומר חייב בסוכה. (עיין יפה עינים שהקשה מן הסמיכות של מעשה זה לסוגייתנו ועיי"ש בתירוץ, ולענ"ד נראה כמש"כ).

אך יש להעיר, שפטור זה של העוסק במצוה אינו פטור גמור, ורק במקום שהוא טרוד במצוה אחת עד כדי כך שאינו יכול לקיים מצוה אחרת, רק אז פטרו אותו מן הסוכה, וכפי שנקטו התוס' (סוכה כה, א ד"ה שלוחי) והרא"ש (פ"ב סי' ו). וממילא הדרא קושיא לדוכתין – "ולעבדי סוכה התם וליתבר". והראיה משומרי העיר ביום שחייבו אותם בסוכה בלילה, משום שאז הם אינם עוסקים בפועל בשמירה. ולכאורה יש לחייב אותם בסוכה גם ביום, שהרי אפשר לקיים שניהם.

ועיין בלבושי שרד (שם, ד"ה הוי כשומרי גנות) שנקט לשון "לא אטרחהו רבנן", וכנראה כוונתו לדברי הר"ן (סוכה יא, א בדפי הר"ף ד"ה ואיכא) הסובר שפטור העוסק במצוה רחב יותר ממה שנקטו התוס', וכל היכא דאיכא טירחא לא אטרחהו רבנן

אע"פ שיכול לקיים שניהם. וכגון שמצא אבידה ועוסק בה בפועל, ובה בשעה הזדמן לפניו עני המבקש צדקה, שאינו חייב להניח את האבידה ולעסוק בצדקה. וכיוצא בזה יש לומר גם לענין שומרי העיר, שלא הטריחו אותם לבנות סוכה ולשבת בה כל עוד הם עסוקים בפועל בשמירה, ואע"פ שאפשר לקיים שניהם.

יתרה מזו, מסברת הר"ן יש אולי ללמוד גם לדעת החולקים עליו. שכן אם נחייב את השומרים בסוכה בזמן שמירתם יש לחשוש שמא העיסוק במצוה זו יגרום בעקיפין להתרשלות בשמירה גופא, ובודאי שאין להטיל עליהם להקים את הסוכה באותה השעה.

ולענייננו, לכאורה עלה בידינו שיש לפטור את החייל מחובת הישיבה בסוכה לפחות בזמן המשמרת שלו, כדין שומרי העיר ביום שפטורים מן הסוכה ביום. ויש לדון מה מעמדו של החייל בין המשמרות, שאמנם אז הוא אינו שומר בפועל, אך עליו להשאר בכוננות כדי שיוכל להגיב במהירות במקרה הצורך.

ג. גדר הפטור של השומר

ואם כנים דברינו ששומרי העיר פטורים מדין "העוסק במצוה פטור מן המצוה" וכמ"ש אליבא דהירושמי, נמצא ששני דינים הם. שומרי גנות ופרדסים אינם עוסקים במצוה, ואעפ"כ הם פטורים משום שהם ניידיים ואינם יכולים לקבוע את עצמם במקום אחד, ורחמנא אמר "תשבנו כעין תדורו", דהיינו במקום שיכול לקבוע עיקר ישיבתו שם בימי החג. ואילו שומרי העיר אינם פטורים מטעם זה כל זמן ששמירתם מאפשרת להם לקבוע את עצמם במקום אחד, ולא פטורם אלא

שיקיים מצות סוכה. אולם זהו רק משום "מהיות טוב אל תהיה רע", ולא מעיקר

הדין, (עיין משנ"ב סי' תר"מ ס"ק מ, וצ"ע).

ומתחילה הסתפקתי, אם שומר נייד היושב בסוכה בזמן שמירתו יכול לברך על אכילתו, שהרי מעיקר הדין הוא פטור. והיה מקום לדמותו ל'מצטער' הפטור מן הסוכה, שאינו רשאי לברך עליה משום שהוא פטור לגמרי.

אך למעשה, מסתבר לענ"ד שיש לחלק בין המקרים. בזמן שהגשם יורד בסוכה פקעה מצוותה מכל וכל ואין עליה שם מצוה כלל, והיושב בה אינו אלא הדיוט משום שאין בזה שום טעם. מה שאין כן בשומר גייסות נייד, שאמנם הוא עצמו פטור בעצם, אך כשמזדמנת לו סוכה מבלי שהדבר יפריע לשמירתו, ודאי יש שם מצוה על ישיבתו בסוכה.

ועל כן מסתבר שבכל זאת יברך, כי סוף סוף הוא מקיים מצוה.

אך לגבי חיובם של האחרים להקים סוכה לשומר, נלענ"ד שיש נפק"מ בין השומרים שהזכרנו. שומר נייד שפטור מהותי – מסתבר שאין חובה על אחרים המסוגלים לבנות לו סוכה לעשות כן – כי הוא פטור בעצם. ואילו שומר נייד במחסום שאינו פטור בעצם, אלא שמצות סוכה נדחית מפני מצות הצלת נפשות שהוא עסוק בה – ממילא חלה חובה על אחרים לבנות אותה עבורו – ואז חוזר עליו החיוב לשבת בה במידה והדבר אפשרי. ועל החייל להבהיר למפקדיו שהצבא השולח אותו למשימת השמירה במחסום חייב לדאוג לו לסוכה במקום, על ידי הגורמים האחראים לכך.

יתרה מזו, גם השומר עצמו חייב להשתדל ולטררו בהקמת הסוכה בין

בשעה שהם עוסקים במצוה, וכמו שכתבנו לעיל.

ולולי דמסתפינא, היה נראה לענ"ד שפטורם של שומרי הפירות הוא פטור מהותי יותר, שכן התורה לא חייבה את האדם לשבת בסוכה אלא בשעה שהוא זקוק לבית, ובימי חג הסוכות סוכתו היא ביתו. ומי שבכל ימות השנה אינו זקוק לבית, כגון שומר נייד, פטור לגמרי מסוכה בשעת נידותו, וכפי שמצינו לענין הולכי דרכים שפטורים מן הסוכה במשך היום. ויש מקום לראות פטור זה כעין "הותרה", דהיינו שהשומר נפטר לגמרי מן הסוכה ואינו צריך לחפש דרך כדי לחייב את עצמו בשום טצדקי שבעולם.

אך פטורם של שומרי העיר מן הסוכה מדין "העוסק במצוה" אינו פטור בעצם, אלא הוא דין כללי בכל התורה כולה, שמי שעסוק במצוה אחת פטור מלטררו במצוה אחרת שהזדמנה לפניו, ואף מצות סוכה בכלל זה. אך פטור זה הוא כעין "דחוייה" ולא "הותרה". ואם הם יכולים לקיים את המצוה בלא טירחה הריהם חייבים.

ונפקא מינה במקום שיש לשומר סוכה מוכנה או שיש מי שיטרח עבורו בהקמת הסוכה, וכל השאלה מתמקדת בחיוב ישיבת הסוכה ולא בהקמתה. אמנם הוא עצמו פטור מלטררו במצוה זו כל עוד הוא טרוד במצות השמירה, אך מן הראוי שמי שיכול לטררו עבורו יעשה לו סוכה, אז ודאי הוא יחזור לחיובו. הגע עצמן, אדם העוסק במצוה ויש לו סוכה מוכנה לפניו, האם פטור מלשבת בה? לא ולא!

מה שאין כן לגבי שומר שפטור משום "תשבו – כעין תדורו", שהוא פטור מהותי. אמנם גם הוא, אם יכול לאכול בסוכה מבלי שהדבר יפריע לשמירתו, מן הראוי

המשמרות, ולא גרע מאחרים. אלא שהדבר תלוי עד כמה זמן זה העומד לרשותו מרווח. ופשוט הוא, שמנוחה סבירה חיונית להמשך תפקודו של החייל, ואין הצדקה לפגוע בה. אך מאידך, אם מטילים על החייל במשך היום משימות שאינן חיוניות כמו עבודת רס"ר וניקיון, עליו לבקש שיאפשרו לו לבנות סוכה בזמן זה ואף לדרוש זאת, ולא תהא כהנת כפונדקית.

מסקנה

לכאורה חיילים המוצבים במחסום הם שומרי גייסות נייחים החייבים בסוכה, ואם יש במקום מאהל לשינה ואכילה אין לפוטרים משום "תשבו כעין תדור", אלא הם חייבים לשבת בסוכה אם היא מצויה שם.

אך לגבי הקמת הסוכה, נראה שהם אינם חייבים לרכז מאמץ מיוחד בין המשמרות כדי לקיים מצוה זו, כיון שהם עסוקים במצוה ולכן הם פטורים מן המצוה. ורק אם עיתותם בידם בריוח והטירחה בבניית הסוכה אינה מפריעה לתפקודם המבצעי, רק אז חל עליהם החיוב לבנותה בעצמם. ראוי אפוא שגורמי הצבא האחראיים על הקמת הסוכות יטרחו בהקמת הסוכה עבורם, ואז ודאי שהם חייבים לקיים את מצות הישיבה בה בשעותיהם הפנויות, כל

עוד צורכי הבטחון מאפשרים זאת. שהרי בלאו הכי הם אוכלים וישנים במאהל והוא ביתם, וכשיש להם סוכה בהישג יד עליהם להעביר את דירתם אליה, ולנהוג בה כפי שאנו מצווים לנהוג בכל סוכה – "תשבו כעין תדור".

ובכלל יש להבחין בין ארבעה סוגי פטור שונים ממצות סוכה:

א. הולכי דרכים ושומרי ממון ניידים פטורים משום "תשבו כעין תדור". ורק אם מזדמנת להם סוכה עליהם לשבת בה.

ב. העוסק במצוה ובכלל זה שומרי גייסות נייחים פטורים ממצות סוכה. אך אם יש להם אפשרות להקים סוכה ולשבת בה מבלי שהדבר יפריע לקיום מצוותם חוזרת עליהם החובה להקים סוכה ולשבת בה. ומן הראוי שאחרים המסוגלים לכך יקימו עבורם את הסוכה.

ג. שומרי גייסות ניידים פטורים מחמת שתי הסיבות, הן משום עוסק במצוה והן משום "תשבו כעין תדור". אין לחייבם בעשיית סוכה, אך אם מזדמנת להם סוכה מבלי שהדבר יפריע לתפקידם משום "מהיות טוב אל תקרא רע" עליהם לשבת בה, וחייבים בברכה.

ד. שומרי ממון נייחים חייבים בסוכה.